

MINISTERSTWO NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO
KOMITET POLITYKI NAUKOWEJ

BM.WOG.001.36.2020

Warszawa, 28 maja 2020 r.

Komitet Polityki Naukowej kadencji 2018-2020

Opis kluczowych obszarów nauki i szkolnictwa wyższego wymagających dalszych zmian

Komitet Polityki Naukowej przy Ministrze Nauki i Szkolnictwa Wyższego w trakcie swojej dwuletniej kadencji (czerwiec 2018 - maj 2020) zaopiniował szereg aktów prawnych regulujących funkcjonowanie systemu nauki i szkolnictwa wyższego. Komitet podjął również inicjatywy znacznie wykraczające poza bieżącą działalność opiniodawczą. KPN przygotował m. in. opinie na temat konkursu Inicjatywa Doskonałości Uczelnia Badawcza (IDUB), Prawa Zamówień Publicznych (PZP) oraz stypendium Ministra dla wybitnych młodych naukowców. Ponadto sformułował szereg rekomendacji dotyczących działania instytucji grantowych i systemu awansowego. W swoich działaniach KPN przeprowadzał konsultacje z zewnętrznymi ekspertami - zaproszonymi gośćmi. Opinie sporządzone przez KPN są dostępne na stronie internetowej:

<http://www.bip.nauka.gov.pl/komitet-polityki-naukowej/opinie-kpn.html>

Mimo wielu pozytywnych efektów wprowadzanych reform, szereg zagadnień, którymi KPN zajmował się w trakcie swojej kadencji, wymaga dalszej pracy i dalszych zmian. Niniejszy dokument ma na celu przedstawienie stanowiska KPN w tych właśnie kwestiach. Członkowie Komitetu uważają, że opisane zagadnienia są kluczowe dla dalszego efektywnego reformowania nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce.

Dokument składa się z pięciu części, poświęconych wybranym najważniejszym zagadnieniom finansowania nauki, struktury systemu nauki, kariery akademickiej, etyki w nauce i współpracy międzynarodowej Komitetu. W każdej z nich KPN podsumowuje swoje dotychczasowe prace, przedstawia swoje postulaty oraz proponuje odpowiednie działania.

I. [Finansowanie nauki, agencje grantowe](#)

Poziom nakładów na naukę

Priorytetem Polski powinno być stopniowe zwiększenie nakładów na naukę i badania rozwojowe do 2% PKB. Ustawa 2.0 kładzie duży nacisk na promowanie jakości badań naukowych. Ten wzrost jakości nie będzie możliwy bez zwiększenia środków przeznaczanych na badania. Polska gospodarka wkracza w fazę wyczerpania prostych zasobów, takich jak niskie koszty pracy. Dlatego konieczne jest budowanie gospodarki opartej na wiedzy i technologii. To będzie możliwe tylko przy odpowiednim wsparciu finansowym innowacyjnych i konkurencyjnych badań naukowych. Obecny kryzys związany z pandemią uwypuklił znaczenie badań naukowych, jako jedyne skutecznego narzędzia rozwiązywania i zapobiegania globalnym zagrożeniom. Finansowanie silnego potencjału naukowego w kraju jest najlepszym sposobem na wypracowanie rozwiązań zapobiegających takim kryzysom.

Za zwiększeniem ilości środków przeznaczanych na badania naukowe musi iść poprawa efektywności ich wydatkowania. Wiele wskazuje na to, że w Polsce ta efektywność jest niska, tzn. wydawane środki przekładają się na relatywnie niewiele znaczących osiągnięć naukowych. Nadrzędnym celem postulatów sformułowanych w tym dokumencie jest podniesienie jakości badań naukowych prowadzonych w kraju, a co za tym idzie poprawienie efektywności wydawania środków publicznych.

Proporcja finansowania nauk podstawowych i stosowanych

Finansowanie ze środków budżetowych w sposób nieuzasadniony faworyzuje badania stosowane.

Polska znajduje się na etapie rozwijania potencjału naukowego w badaniach podstawowych, a tylko z takich badań, prowadzonych na najwyższym poziomie, mogą powstawać przełomowe innowacje. Ogromne inwestycje w projekty aplikacyjne do tej pory nie przyniosły w Polsce znaczących efektów gospodarczych. Dlatego pożądane jest przekierowanie znacznej części finansowania nauk stosowanych na badania podstawowe. Komitet uważał, że proporcje te powinny wynosić co najmniej 50%/50%, a nawet 70%/30% dla badań podstawowych (NCN)/aplikacyjnych (NCBiR).

Prawo Zamówień Publicznych a działalność naukowo-badawcza

Ustawa „Prawo zamówień publicznych” jest ważnym instrumentem zapewnienia konkurencyjnego, równego i jawnego udzielania zamówień organizacjom publicznym. Jednocześnie PZP w swoim obecnym kształcie stanowi jedną z największych barier efektywnego prowadzenia badań naukowych w Polsce. Działalność badawcza ma miejsce w niezwykle konkurencyjnym środowisku nauki światowej. Konsekwencją obowiązujących w Polsce rozwiązań jest to, że uczeni pracujący w naszym kraju miesiącami czekają na wyniki procedur przetargowych i, w efekcie, na otrzymanie podstawowych materiałów do badań czy niezbędnego sprzętu. Oznacza to, że już na starcie uczeni prowadzący badania w Polsce znajdują się na przegranej pozycji w porównaniu z naukowcami z innych krajów, którzy niezbędne materiały otrzymują niezwłocznie po ich zamówieniu. To zmusza polskich naukowców do pracy nad zagadnieniami mniej konkurencyjnymi, niszowymi i o mniejszym znaczeniu dla nauki światowej. Obecnie obowiązujące rozwiązania często prowadzą do sytuacji, w których polscy naukowcy są zmuszeni kupować materiały i drobny sprzęt do badań po cenach wyższych niż rynkowe. Zagrożone jest też wykonywanie na czas badań zaplanowanych w grantach naukowych. Dlatego, paradoksalnie, obecne restrykcyjne rozwiązania powodują nieefektywne wydatkowanie środków publicznych. **W opinii Komitetu jest to jedna z najważniejszych kwestii dotyczących warunków prowadzenia badań naukowych w Polsce.**

Komitet postulował następujące zmiany w PZP:

1. Objęcie zwolnieniem ze stosowania ustawy „Prawo zamówień publicznych” dostaw i usług służących do celów badań naukowych udzielanych przez uczelnie i instytuty naukowe, których wartość jednostkowego produktu/usługi nie przekracza równowartości €5000 i wyłączenie ich spod regulacji dotyczącej obowiązku łącznego szacowania wartości środków w uczelni/instytucji.
2. Zmianę regulacji dotyczącej obowiązku łącznego szacowania wartości zamówień w uczelni/instytucji tak, aby wartość usług i dostaw nabywanych za środki pozyskane w wyniku postępowań konkursowych, tj. wszelkiego rodzaju grantów badawczych i dydaktycznych, nie była szacowana łącznie z innymi usługami i dostawami, lecz zamówienia związane z realizacją każdego grantu badawczego były traktowane odrębnie.

Nowa Ustawa Prawo Zamówień Publicznych zawiera zapisy, które przy korzystnej dla badaczy interpretacji mogą umożliwiać realizację punktu 2. Art. 29.2 mówi, że „Zamawiający nie może dzielić zamówienia na odrębne zamówienia, jeżeli prowadzi to do niestosowania przepisów ustawy, chyba że jest to uzasadnione obiektywnymi przyczynami.” Za obiektywną przyczynę należy uznać fakt, iż całego przebiegu badań naukowych, zwłaszcza w dyscyplinach eksperymentalnych, nie da się z góry przewidzieć, a tym bardziej zaplanować.

Podczas obecnej kadencji Komitet odbył dwa spotkania z Dyrekcją Urzędu Zamówień Publicznych. W jednym z nich uczestniczyła minister Jadwiga Emilewicz. Goście i członkowie Komitetu są zgodni, że jedną z problematycznych kwestii jest nadinterpretacja przepisów PZP przez administrację instytucji naukowych. Efektem tych spotkań było ustalenie, że UZP we współpracy z Ministerstwem Rozwoju przeprowadzi szkolenia dla pracowników instytucji naukowych. Jest niezwykle istotne, aby członkowie KPN kolejnej kadencji brali aktywny udział w przygotowaniu programu tych szkoleń oraz kontynuowali rozmowy z przedstawicielami Ministerstwa Rozwoju oraz UZP, których celem będzie zmiana przepisów PZP dotyczących badań naukowych.

II. Struktura systemu nauki

Przygotowanie procedur tworzenia nowych instytucji i wydzielania się części istniejących instytucji i uczelni

Ustawa 2.0 kładzie nacisk na promowanie jakości badań naukowych. Skuteczne realizowanie tej strategii powinno doprowadzić w stosunkowo krótkim czasie do zróżnicowania pozycji jednostek, a co za tym idzie – do likwidowania najsłabszych z nich. Promowanie jakości badań naukowych wymagać będzie również tworzenia nowych jednostek – przez budowanie ich od podstaw lub wydzielanie ich z istniejących, większych instytucji. Słabością obecnego systemu jest fakt, że Ustawa 2.0 i powiązane z nią akty prawne nie zapewniają skutecznych narzędzi do elastycznego kształtowania sektora naukowego przez likwidowanie jednostek słabych i tworzenie nowych, co znacząco ogranicza zasięg i skuteczność reformy.

Dlatego istnieje pilna konieczność przygotowania aktów prawnych pozwalających elastycznie tworzyć nowe instytucje, które będą prowadziły badania w nowo powstających, czy szybko się przekształcających obszarach nauki światowej. Kluczowa jest też możliwość zmieniania już istniejących instytucji. W Polsce etos pracy naukowej w wielu instytucjach znacząco odbiega od standardów przyjętych w nauce światowej, a administracja pełni rolę dominującą, dążąc często do utrzymania *status quo*. Przed polskimi uniwersytetami do niedawna stawiano przede wszystkim cele związane z nauczaniem, a nie rozwojem badań. Powoduje to konflikt pomiędzy tymi ich częściami, które nadal określają działania dydaktyczne, jako swój priorytet i tymi, które za cel stawiają sobie prowadzenie dynamicznej działalności badawczej.

Według Komitetu najlepszym sposobem poprawienia tej sytuacji jest tworzenie nowych instytucji, dobrze odpowiadających na aktualne wyzwania, a także opartych na wysokim etosie naukowym. Obserwujemy, że bardzo wielu badaczy z doświadczeniem pracy za granicą (głównie naszych rodaków, ale również cudzoziemców) jest zainteresowanych pracą w Polsce. Wśród atrakcyjnych elementów naszego systemu wymieniają na przykład bardzo dobry system grantów na badania podstawowe, przyznawanych przez NCN i FNP, i dobrą infrastrukturę badawczą. Bardzo często jednak nie znajdują dla siebie miejsca w anachronicznie zarządzanych polskich instytucjach naukowych.

Komitet Polityki Naukowej stał na stanowisku, że powinny powstać ramy prawne umożliwiające kształtowanie struktury instytucji, która będzie optymalna z punktu widzenia ich wizji rozwoju. Może to oznaczać konsolidację jednostek, a także wydzielanie ich z większych całości ze względu na odmienne cele i standardy prowadzenia działalności naukowej. Rozwiązania takie powinny umożliwić uczelniom i instytucjom badawczym podejmowanie racjonalnych decyzji organizacyjno-zarządczych, a także dać jednostkom bardzo silnym naukowo możliwość skutecznego negocjowania swojej pozycji w obrębie jednostki nadrzędnej (np. uniwersytetu).

Powstawanie nowych instytucji wesprze mobilność, gdyż umożliwi naukowcom wybieranie ośrodków zapewniających najlepsze warunki pracy i wymusi zdrową konkurencję między instytucjami. Wreszcie, w dłuższej perspektywie, w nowych miejscach zostanie wygenerowana masa krytyczna wiedzy, umiejętności i ambicji naukowych, co nadal jest w Polsce rzadkością. Nawet najlepsi naukowcy pracujący w osamotnieniu i w nieprzyjnym środowisku nie mają szans na rozwijanie badań konkurencyjnych w kontekście nauki światowej.

Rozliczenie efektów finansowania w ramach programu Inicjatywa Doskonałości - Uczelnia Badawcza i Regionalna Inicjatywa Doskonałości

Realizacja programu IDUB pochłonie duże środki - około 500 mln złotych rocznie. Biorąc pod uwagę ograniczone środki budżetowe, będzie to oznaczać gorsze finansowanie badań naukowych innymi istniejącymi kanałami. Dlatego na wyłonionych w konkursie uczelniach spoczywa ogromna odpowiedzialność wobec reszty środowiska naukowego oraz podatników za prawidłowe, promujące doskonałość naukową wydatkowanie tych środków. Komitet stoi na stanowisku, że wykonanie przez uczelnie zobowiązań z wniosków o status IDUB oraz realizacja celów tego programu powinny być wnikliwie monitorowane i rozliczane. Równie wnikliwie powinno być monitorowane i rozliczane zwiększenie dotacji przyznanych uczelniom biorącym udział w konkursie, które statusu IDUB nie otrzymały. Znaczenie tych działań jest szczególnie istotne w kontekście systematycznego pogarszania się pozycji polskich uczelni w rankingach światowych, takich jak np. *Times Higher Education*. Należy także dołożyć wszelkich starań, aby pojęcia „doskonałości naukowej” oraz „uczelni badawczej” nie zdevaluowały się w kontekście polskiego systemu nauki. Stanie się tak, gdy uczelnie nie wypełnią swoich zobowiązań i wydadzą przyznane środki niezgodnie z ich przeznaczeniem. Analiza podsumowania procesu wyłaniania Uczelni Badawczych, przygotowanego przez ekspertów oceniających wnioski wskazuje, że niektóre ze zwycięskich uczelni mogą chcieć potraktować finansowanie IDUB, jako zwykłe zwiększenie subwencji, które „rozpuści się” w całkowitym budżecie uczelni. Sugeruje to, że niektóre z uczelni spodziewają się, że nie będą skutecznie rozliczane z uzyskanych środków.

Najważniejszym narzędziem oceny realizacji programu IDUB jest ewaluacja śródkresowa. Komitet zaproponował, żeby była ona przeprowadzona przez ten sam panel ekspertów, który dokonał oceny i wyboru uczelni. Eksperti ci posiadają już dogłębną wiedzę na temat wniosków i uczelni, ich ograniczeń i możliwości, są więc doskonale przygotowani do tej roli. Komitet w pełni popiera zaproponowane przez ekspertów IDUB obszary, na których powinna się skupić ocena śródkresowa:

- a) Poprawa zarządzania i organizacji wewnętrznej we wszystkich uniwersytetach wybranych w pierwszej edycji konkursu.
- b) Postęp w kierunku sojuszy i fuzji, zwłaszcza w przypadkach, gdy kilka instytucji znajduje się w tym samym mieście.

c) Uznanie inwestowania w kapitał ludzki za priorytet, co oznacza otwartą i przejrzystą rekrutację oraz wsparcie i utrzymywanie najlepszych naukowców, w szczególności pracowników akademickich na wczesnych etapach kariery i doktorantów, oraz tworzenie rozwiązań sprzyjających przyciągnięciu do kraju polskich naukowców, którzy osiągnęli znaczącą pozycję na świecie.

d) Ciągłe monitorowanie postępów realizacji programu przez organy zarządzające uczelni. Komitet podzielał stanowisko ekspertów, że Rady Uczelni powinny odegrać kluczową rolę w ocenie postępów uczelni w drodze do doskonałości naukowej. Można rozważyć przeprowadzenie spotkania członków Rad z panelem ekspertów, jako części ewaluacji śródkresowej.

Komitet Polityki Naukowej stał na stanowisku, że dokumentacja związana z konkursem Inicjatywa Doskonałości - Uczelnia Badawcza powinna być upubliczniona. Po pierwsze, opinie przygotowane przez międzynarodowy Zespół oceniający wnioski w tym konkursie stanowią niezwykle ważne narzędzie diagnostyczne. Informacje na temat mocnych i słabych stron ocenianych uczelni i ich strategii rozwoju pomogą dobrym badaczom poszukującym miejsca pracy, w tym badaczom zainteresowanym powrotem/przyjazdem do Polski, wybrać najlepsze otoczenie dla swoich projektów i zespołów badawczych. Co więcej, opublikowanie raportów Zespołu oceniającego będzie jasnym sygnałem, że konkurs jest przejrzysty i rzetelny, a jego podstawowy cel to wprowadzanie zmian promujących doskonałą naukę. Będzie też jedną z najsilniej oddziałujących zachęt do wprowadzania nowoczesnych zasad zarządzania wspierających badania naukowe na najwyższym poziomie. Bardzo istotne jest opublikowanie również raportów dotyczących tych uczelni, które nie uzyskały statusu uczelni badawczej, ponieważ pomoże to zidentyfikować niepożądane wzorce i praktyki. Biorąc pod uwagę wysoki autorytet i kompetencje ekspertów zasiadających w Zespole, raporty będą nieocenionym źródłem wskazówek dla wszystkich uczelni, nie tylko tych ocenianych, w jakim kierunku powinny iść zmiany w polskim systemie akademickim

Komitet uważał, że wnioski uczelni w konkursie IDUB również powinny być upublicznione. Pozwoli to szerszemu gronu osób monitorować realizację obietnic złożonych w konkursie i w ten sposób śledzić wydatkowanie znacznych środków publicznych. Będzie również stanowić element edukacyjny dla uczelni – będą mogły one kopiować dobre, jakościowe rozwiązania innych uniwersytetów. Pozwoli to również pracownikom uczelni, dla których poprawa jakości badań naukowych jest ważnym celem, publicznie domagać się na forum swoich uczelni deklarowanych zmian.

Regionalna Inicjatywa Doskonałości

Ocena korzyści, które osiągnęli laureaci pierwszego konkursu Regionalna Inicjatywa Doskonałości (RID), powinna, zdaniem Komitetu, pomóc przy formułowaniu zasad drugiego konkursu. Ocena jakości badań naukowych prowadzonych w wyróżnionych dyscyplinach powinna koncentrować się na wskaźnikach takich jak: przyrost liczby najlepszych publikacji w stosunku do wszystkich, liczba aplikacji grantowych i pozyskanych projektów z agencji UE i krajowych takich jak FNP, NCN, itp., utworzone przez młodych badaczy nowe zespoły naukowe, czy poziom faktycznego umiędzynarodowienia kadry. Istotnym wskaźnikiem powinien być też wynik kolejnej ewaluacji, który nie powinien być gorszy od tego, który umożliwił startowanie w konkursie. Regionalna Inicjatywa Doskonałości powinna w większym stopniu kłaść nacisk na doskonałość naukową, a w mniejszym na regionalność rozumianą, jako konieczność „sprawiedliwego terytorialnie” rozłożenia laureatów konkursu. Tak jak w przypadku wyłaniania laureatów konkursu IDUB kryteria geograficzne nie grały roli, tak i w przypadku RID, jedynym celem powinno być wspieranie wysp doskonałości.

Zmiana sposobu funkcjonowania uczelni

Kompetencje rad uczelni są obecnie bardzo ograniczone. Komitet postulował, aby w przypadku nowelizacji Ustawy *Konstytucja dla Nauki* rola i kompetencje Rad zostały znacząco zwiększone, najlepiej do zakresu przewidzianego w pierwotnej wersji Ustawy 2.0.

Przyjęty obecnie „system demokratyczny” pozostaje w sprzeczności z założeniami Reformy/Ustawy 2.0. Wykorzystanie pełnego potencjału autonomii uczelni oraz szerokiej władzy rektora wymaga silnych liderów, którzy podejmą się głębokich zmian. Obecny system powoduje, że wyboru dokonuje się głosami większości, przy znaczącym udziale studentów. Pracownicy, którzy obawiają się zmian, czy wręcz dążą do zachowania *status quo*, stanowią większość i to sprzyja wyborom rektorów zachowawczych, a nie promujących jakość i konkurencyjność. Pożądanym sposobem wyboru rektora są konkursy, w których wybierana przez Senat Rada Uczelni może pełnić funkcję ciała identyfikującego. Taka procedura nie naruszy autonomii uczelni, a jednocześnie pozwoli na wybór prawdziwych wizjonerów i uwolnić proces wyłaniania rektora od gry interesów na uczelni. Wybór rektora w konkursie oraz jego obecne bardzo szerokie prerogatywy powinny wiązać się z wprowadzeniem mechanizmów kontroli działań rektora, najlepiej przez Radę Uczelni o wzmocnionych kompetencjach.

Zdanie odrębne do tego punktu zgłosił dr hab. Stanisław Czekalski.

Program grantowy dla usprawnienia administracji uczelni

Realizacja badań naukowych jest zależna od otoczenia administracyjnego, tak na etapie pozyskiwania finansowania, jak i w trakcie realizacji projektów badawczych i ich rozliczania, a także w codziennym funkcjonowaniu jednostek naukowych. W wielu polskich uczelniach mamy do czynienia z wysokim poziomem biurokracji połączonym z administracją nieprzygotowaną w należyтым stopniu do pełnienia roli wspierającej podstawowe procesy akademickie. W większości z nich administracja definiuje swoje cele i zadania w sposób odrębny od tych, które przyświecają badaczom. W celu minimalizowania nakładu pracy administracja opornie wprowadza nowe rozwiązania, nie podejmuje inicjatyw skierowanych na usprawnienie jej funkcjonowania, a także unika koordynowania działań i dzielenia się wiedzą z innymi częściami otoczenia administracyjnego w obrębie tej samej jednostki. W kontekście radykalnej przemiany sposobu funkcjonowania środowiska naukowego w trakcie ostatnich kilkunastu lat i powstania tzw. „kultury grantowej” dysfunkcyjność i nieadekwatność służb administracyjnych stała się szczególnie widoczna. Dlatego istnieje pilna potrzeba stworzenia programu, który zmotywowałby służby administracyjne do zreformowania i zredefiniowania swojej roli w jednostkach naukowych, i dostrzeżenia roli synergii pomiędzy zamierzeniami badawczymi i administracyjnymi. Trzeba mocno podkreślić, że bez zmiany tej sytuacji polskie uczelnie nigdy nie osiągną realnego poziomu uczelni badawczych. Uczeń przytłoczony obowiązkami administracyjnymi i dodatkowo dydaktyką nie będą w stanie prowadzić badań na światowym poziomie.

Reforma Polskiej Akademii Nauk

KPN przedstawił koncepcję reformy Polskiej Akademii Nauk. Komitet stwierdził, że jednym z dwóch głównych elementów tej reformy powinno być oddzielenie instytutów PAN od korporacji członków Akademii. Ponad 70 procent członków Akademii pracuje na uczelniach, co w sytuacji wspólnej ewaluacji wszystkich podmiotów naukowych, uczelni i instytutów PAN, tworzy bardzo poważny konflikt interesów. Drugi kluczowy element to umożliwienie zmian w strukturze i funkcjonowaniu obecnych

instytutów PAN i ograniczenie ich liczby do tych, w których działalność naukowa zbliża się do poziomu dobrych instytutów europejskich lub go przewyższa.

KPN postulował utworzenie Towarzystwa Marii Skłodowskiej-Curie, do którego wejdą automatycznie instytuty PAN z kategorią A+ oraz nieliczne z górnej listy instytutów z kategorią A. Do tej organizacji będą mogły dołączyć w przyszłości inne instytuty, spełniające odpowiednio wysokie kryteria jakościowe. Docelowo w TMCS nie powinno być więcej niż około 30 instytutów. Towarzystwo powinno być całkowicie niezależne i mieć silne przywództwo w osobie Prezydenta/Prezesa wybieranego przez Senat o międzynarodowym składzie w drodze konkursowej, a powoływanego przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Prezes i Senat TMCS powinny działać w ramach pełnej autonomii. Jedną z najważniejszych prerogatyw tych organów powinno być podejmowanie decyzji o otwieraniu, zamykaniu czy łączeniu instytutów Towarzystwa. Instytutom PAN, które nie wejdą do TMSC należy stworzyć możliwość, aby w określonym czasie (np. 4 lat) dokonały restrukturyzacji, która pozwoli im osiągnąć jakość badań naukowych wymaganą do wstąpienia do Towarzystwa. Wszystkie instytuty Towarzystwa muszą mieć przejrzystą, płaską strukturę grup badawczych. Koniecznym elementem są międzynarodowe Komitety Doradcze, które będą oceniać działalność grup badawczych oraz prowadzić konkursy na kierowników grup i na dyrektora instytutu. Instytuty TMCS powinny mieć prawo uczestniczenia w szkołach doktorskich i zatrudniania doktorantów. Natomiast nie miałyby one prawa przyznawać stopni naukowych. Przyznawane byłyby one przez współpracujące z nimi uczelnie.

Strategia naukowa państwa

Zgodnie z wymogami Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dn. 20 lipca 2018 r. Polska powinna posiadać strategię naukową. KPN wskazywał na to, że rolą tej strategii jest stworzenie ram dla podejmowania decyzji o finansowaniu zakrojonych na szeroką skalę i kosztownych programów badawczych, czy wielkiej infrastruktury badawczej. Strategia naukowa powinna też określać konkretne priorytetowe dyscypliny, które będą podlegać silnemu wsparciu finansowemu. Strategia państwa może wspomagać decyzje o udziale Polski w wielkich programach międzynarodowych. Wreszcie, co ważne, opracowanie strategii naukowej Polski pozwoli na konstruktywny i skuteczny udział w debacie na forum UE i kształtowaniu celów Wspólnoty.

Komitety Polityki Naukowej podkreślał, że Polska znajduje się obecnie na etapie budowania nauki o wysokiej jakości i widzialności, która opiera się na wybitnych uczonych. W naukach podstawowych finansowanie naukowców i projektów wyłącznie na podstawie doskonałości naukowej jest zdecydowanie najbardziej efektywne i przynosi najlepsze rezultaty. Dlatego jest niezwykle ważne, żeby finansowanie kierunkowe, oparte na konkretnych priorytetach strategicznych, nie zagroziło finansowaniu opartemu na ocenie doskonałości naukowej. Możliwym rozwiązaniem jest zmiana definicji funkcjonowania Narodowego Centrum Nauki oraz Narodowego Centrum Badań i Rozwoju. To pierwsze mogłoby się zajmować finansowaniem badań wyłącznie na podstawie doskonałości naukowej (dorobku wnioskodawcy oraz jakości projektu), a to drugie finansowaniem badań według strategii naukowej państwa. Pozwoli to odejść od sztucznego, budzącego kontrowersje i blokującego innowacje podziału na badania stosowane (NCBiR) i podstawowe (NCN). Narodowemu Centrum Badań i Rozwoju strategia pomogłaby w sposób konsekwentny i uporządkowany kształtować programy grantowe w odpowiedzi na rozwój nauki czy zapotrzebowanie państwa.

Komitety Polityki Naukowej rekomendował stworzenie specjalnego ciała - Rady ds. Nauki. Strategia naukowa państwa obejmie różne sfery jego działalności zarządzane przez różne organy. Dlatego ciało,

które ją przygotowuje, powinno być powoływane przez Prezesa Rady Ministrów na podstawie nominacji przez Ministra właściwego do spraw nauki. Takie usytuowanie tego ciała doradczego będzie również świadczyć o jego randze i znaczeniu. Jest sprawą najwyższej wagi, aby strategia została opracowana w sposób przejrzysty, merytoryczny, rzetelny i przekonujący. W skład Rady powinni wchodzić naukowcy reprezentujący jak najszerszy zakres dyscyplin, o najwyższym autorytecie, doświadczeniu i rozpoznawalności. Tylko tacy badacze mają szeroką wiedzę o swojej dziedzinie jako całości i o jej pozycji w nauce. Posiadają umiejętność przewidywania trendów. Nie mniej ważny jest etos i kierowanie się dobrem całej społeczności naukowej i całego kraju, a nie partykularnymi interesami swojej dyscypliny. W skład Rady mogliby również wchodzić (jako mniejszość składu) przedstawiciele przemysłu o wysokim potencjale innowacyjności oraz eksperci resortów, dla których nauka odgrywa kluczową rolę. Rada mogłaby mieć charakter panelu dyskusyjnego/think-tanku. W ramach jej działalności mogłyby się odbywać prezentacje członków Rady i zaproszonych gości (również najwyższej klasy naukowców i ekspertów zagranicznych) na temat ich wizji rozwoju nauki w Polsce i na Świecie. Istotne dla ostatecznego kształtu przyjętych przez Radę rozwiązań byłyby też konsultacje ze środowiskiem naukowym. Komitet proponuje wprowadzenie mechanizmu zgłaszania priorytetowych zagadnień do strategii przez odpowiednio wybrane ciała kolegialne i instytucje. W przypadku tych drugich kryterium doboru powinna być doskonałość naukowa. Dzięki temu rozwiązaniu środowisko naukowe będzie mieć poczucie realnego wpływu na tworzenie strategii naukowej, co dodatkowo będzie ją legitymizować. Wzorem innych państw, strategia powinna być poddana międzynarodowej ocenie eksperckiej.

Doradztwo naukowe dla rządu

Komitet zauważył, że niezbędne jest stworzenie ciała doradczego dla Rządu, które zapewniałoby kompleksowe doradztwo naukowe dla prowadzonej przez Rząd polityki. Członkowie tego ciała powinni być naukowcami z międzynarodowym dorobkiem, swą specjalnością obejmującymi kluczowe obszary polityki państwa. Ciało to powinno być powoływane przez Prezesa Rady Ministrów na podstawie nominacji przez Ministra właściwego do spraw nauki, co wzmocni jego rangę i znaczenie. Obecna sytuacja kryzysu epidemicznego, jak również wyzwania w innych sferach, np. ekologii czy polityki ludnościowej, wskazują na konieczność oparcia polityki państwa na rzetelnych, wszechstronnych ekspertyzach, popartych badaniami naukowymi. Jest to istotne nie tylko dla jakości wprowadzanych rozwiązań politycznych (*policy*), ale również ich legitymizacji w oczach obywateli. Członkowie ciała doradczego byłiby odpowiedzialni za przygotowywanie opartych na aktualnej wiedzy naukowej ekspertyz, przygotowanych we współpracy z zewnętrznymi ekspertami. Mogliby również w szczególnych okolicznościach wnioskować o stworzenie grup roboczych pracujących intensywnie nad danym zagadnieniem. Przykładem, na którym takie ciało mogłoby być wzorowane, jest Group of Scientific Advisors of the European Commission. Obecnie przedstawiciele środowiska naukowego przy braku odpowiedniego kanału doradczego formułują opinie oddolnie, co w oczywisty sposób znacząco ogranicza ich wpływ na politykę państwa. Propozycję stworzenia organu doradczego dla Rządu przedstawili Bujnicki J M, Gutowski P, Jajszczyk A, Gołaś J, Wrochna G, Szwed J, Forum Akademickie 5/2018.

Należy przeprowadzić analizę, która wskaże, czy zasadne jest utworzenie dwóch odrębnych ciał, odpowiedzialnych za doradztwo naukowe i przygotowanie strategii naukowej państwa, czy też obie role mogą być wypełniane przez jedno ciało doradcze.

Stopniowe ograniczenie programu wsparcia czasopism naukowych

Pierwsza edycja programu wsparcia powinna zakończyć się ewaluacją, która pokaże, jaka liczba czasopism z programu znalazła się w międzynarodowych bazach danych. Docelowo program powinien być ograniczony do tej liczby periodyków, pomnożonej przez arbitralny czynnik, na przykład trzy. Finansowanie znacznie większej liczby czasopism niż liczba tych, które mają realną szansę zaistnienia w światowym obiegu naukowym, jest nieefektywnym wydawaniem środków publicznych. Ma też negatywny wpływ na wzorce publikacyjne w słabiej rozwiniętych dyscyplinach naukowych, których przedstawiciele nie są zmuszeni do podejmowania prób wejścia w międzynarodowe struktury publikacyjne, gdyż mogą publikować w czasopismach polskich (często w oparciu o niemerytoryczne kryteria). Można również rozważyć zapewnienie stałego wsparcia dla nie więcej niż 50 czasopism, głównie w naukach humanistycznych, co doprowadziłoby do konsolidacji niektórych i naturalnej likwidacji pozostałych.

III. [Model kariery akademickiej](#)

Zmiana systemu awansowego

Obowiązujący obecnie system awansowy, centralnie regulowany przepisami ustawy, która wyznacza zasady i kryteria przyznawania stopni, jest nieefektywny i ogranicza możliwość budowania krajowej i międzynarodowej renomy jednostek naukowych. Więcej argumentów na rzecz zmiany systemu awansowego zawarto w artykułach: Nowotny M, Letki N, Klajnert-Maculewicz B, Forum Akademickie 4/2020; Nowotny M, Letki N, Forum Akademickie 6/2019; Jajszczyk A, PAUza Akademicka nr 400. Komitet uważa, że część argumentów zawartych w tych publikacjach wystarczająco uzasadnia konieczność zmian. W związku z powyższym Komitet proponował likwidację stopnia doktora habilitowanego i tytułu naukowego profesora. Wraz z ich likwidacją należy wprowadzić następujące zasady nadawania stopnia naukowego doktora oraz sposobu zatrudniania w uczelniach.

1) Stopień naukowy:

Prawo jednostki naukowej do nadawania stopnia powinno być ściśle związane z kategoryzacją uczelni w poszczególnych dyscyplinach. Jednostka powinna mieć prawo nadawania stopnia doktora jedynie w dyscyplinach, w których uzyskała kategorię A+ lub A. Władze uprawnionych uczelni samodzielnie wyznaczałyby kryteria warunkujące uzyskanie stopnia i tryb przeprowadzania postępowań doktorskich, a także we własnym zakresie sprawowałyby cały nadzór nad prawidłowością prowadzonych postępowań. W konsekwencji odejścia od jednolitych, ustawowych zasad nadawania stopnia nie byłoby drogi odwoławczej od autonomicznych decyzji organów uczelni. Przebieg całego procesu podlegałby kontroli odpowiednich ciał pod względem przestrzegania zasad etyki w nauce.

Wobec zniesienia habilitacji wszystkie jednostki autonomicznie nadawałyby swoim pracownikom prawo do sprawowania funkcji opiekuna naukowego i promotora w postępowaniach doktorskich prowadzonych, czy to na macierzystej uczelni, czy w innych uczelniach mających uprawnienia. Zasady doboru recenzentów, podobnie jak zakres i kryteria oceny recenzyjnej, określałyby samodzielnie uczelnie prowadzące postępowania.

2) Stanowiska etatowe pracowników badawczych, badawczo-dydaktycznych i dydaktycznych:

Wszystkie uczelnie we własnym zakresie powinny ustalać merytoryczne kryteria zatrudniania swoich pracowników na stanowiskach adiunkta lub profesora uczelni, jak również kryteria awansu na stanowisko wyższe. Warunkiem zatrudnienia nowego pracownika na jednym z tych stanowisk etatowych w każdym przypadku musi być rozstrzygnięcie otwartego i transparentnego konkursu.

Wiek emerytalny

Obecnie obowiązująca ustawa zniósła zatrudnienie na podstawie mianowania w szkołach wyższych, pozostawiając ten model zatrudnienia w instytutach PAN i badawczych. Pracownicy wyższych uczelni podlegają zatem tylko prawu pracy, które przewiduje uprawnienia emerytalne dla kobiet w wieku 60, a dla mężczyzn w wieku 65 lat. Ta nierównowaga pomiędzy uprawnieniami kobiet i mężczyzn, a także pomiędzy uczelniami a instytutami, jest całkowicie nieuzasadniona.

Szczególnie niebezpieczna jest możliwość niekorzystania z uprawnienia emerytalnego przez pracowników/profesorów aktywnych naukowo na poziomie przeciętnym, ale wystarczającym, by unikać negatywnych ocen. Tacy, praktycznie nieusuwalni, pracownicy/profesorowie mogą kontynuować zatrudnienie latami, blokując możliwości zatrudnienia młodej kadry.

W opinii Komitetu usunięcie tego problemu jest pilne. Proponowane rozwiązania to:

- Przywrócenie systemu mianowania z limitem wiekowym zatrudnienia (do decyzji władz uczelni, ale maksymalnie do wieku 70 lat). Ta granica wiekowa powinna być niezależna od stopni i tytułu i obowiązywać dla wszystkich pracowników badawczych i badawczo-dydaktycznych w danej jednostce - podobnie jak już teraz niezależono ocenę pracowniczą od konieczności posiadania habilitacji.
- Wprowadzenie statusu prawnego stanu spoczynku dla profesorów tytularnych wzorem podobnego statusu w odniesieniu do sędziów, prokuratorów oraz wojskowych. Tylko w tym przypadku zasadne byłoby utrzymanie tytułu profesora, nadawanego, jak obecnie, przez Prezydenta RP.

Równie traktowanie

Wszystkie dotychczasowe rozwiązania oraz wszystkie kolejne powinny być przeanalizowane pod kątem równouprawnienia. W szczególności okresy uprawniające do aplikowania o konkretne programy oraz okresy, w których uwzględnia się dorobek naukowy, powinny być wyznaczane z uwzględnieniem urlopów wychowawczych czy zdrowotnych. Dotyczy to również oceny kwalifikacji do zasiadania w różnego rodzaju ciałach doradczych i decyzyjnych. Zwraca uwagę fakt, iż wśród rektorów uczelni nagrodzonych w konkursie Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza nie było ani jednej kobiety. Jest też bardzo istotne, by sukcesywnie usuwano bariery dla osób niepełnosprawnych oraz mniejszości i zapobiegano powstawaniu nowych.

Wspieranie młodych niezależnych pracowników naukowych (do 12 lat po doktoracie)

Komitet wielokrotnie zwracał uwagę, że wiele jednostek zatrudnia pracowników naukowych na podstawie nieprzejrzystych konkursów, w których faworyzowani są wewnątrzni kandydaci. Nie tylko prowadzi to do kartelizacji uniwersytetów w Polsce, ale również tłumi tak potrzebną w nauce i tak słabą w Polsce mobilność. Jednostki naukowe w Polsce potrzebują też napływu nowych młodych badaczy, najlepiej po stażach zagranicznych, którzy zasilą je nowymi pomysłami i wiedzą o najnow-

szych trendach w nauce światowej, wniosą nowoczesną wiedzę metodologiczną. Praca w najlepszych światowych instytucjach pozwala też przyswoić najwyższy etos pracy i wysokie ambicje naukowe, których często brakuje na polskich uczelniach. Jest to też najlepsza średniookresowa strategia poprawienia statystyk sukcesu polskich naukowców w grantach ERC. Dlatego kluczowe jest zatrudnianie niezależnych kierowników pracowni naukowych i grup badawczych w ramach otwartych międzynarodowych konkursów, przeprowadzanych z udziałem międzynarodowych komitetów doradczych. Absolutnie najważniejszym kryterium w takim konkursie powinna być doskonałość naukowa kandydata. Ważny jest sposób wytyczenia ścieżki kariery młodych badaczy w uczelniach, przeszkodą nie może być wymóg uzyskania habilitacji.

Kontynuacja programu Ideas Plus

Komitet Polityki Naukowej uważa za niezwykle istotne wszelkie działania, które pozwolą zwiększyć liczbę realizowanych w Polsce grantów ERC. Jednym z takich działań powinno być kontynuowanie programu Ideas Plus dla wysoko ocenionych grantów, które nie uzyskały finansowania ERC. Wiele wskazuje na to, że wnioski zakwalifikowane do drugiego etapu konkursu i ocenione na poziomie A, wyłączone jednak z finansowania, nie różnią się znacząco jakością od analogicznych wniosków, które finansowanie otrzymały. Komitet postulował finansowanie wniosków na poziomie A, które znalazły się „pod kreską” ze środków krajowych, przy czym kluczowe jest, by do programu Ideas Plus kwalifikowali się również badacze z innych krajów, którzy będą chcieli realizować swoje projekty w Polsce. Takie działanie powinno w krótkim czasie znacząco wzmocnić nasz potencjał naukowy i pozwolić stworzyć ośrodki, które staną się atrakcyjne, jako miejsce powrotu/przeniesienia się i kontynuowania kariery naukowej dla kolejnych wybitnych naukowców. Powinno to w bliskiej perspektywie przynieść efekty, gdyż takie projekty i ośrodki działałyby jako swoiste inkubatory młodych badaczy o wysokim „potencjale ERC”.

Stypendia Ministra dla wybitnych młodych naukowców

Stypendium Ministra dla wybitnych młodych naukowców to cenny element systemu promowania jakości nauki w Polsce. Dzięki swojemu prestiżowi i dużej wartości finansowej może odegrać ogromną rolę w promowaniu i motywowaniu najlepszych młodych badaczy, od których zależy przyszłość nauki w Polsce. Niestety, przyjęte obecnie kryteria i sposób oceny wniosków nie pozwalają wykorzystać pełnego potencjału tego mechanizmu. Ze względu na błędne kryteria i powierzchowną ocenę wniosków znaczne środki często nie trafiają do najlepszych kandydatów, co powoduje w środowisku przekonanie, iż stypendium i związane z nim procedury są nieprzejrzyste, a wynikające z nich decyzje – często niesprawiedliwe.

Ewaluacja dorobku kandydatów do tego stypendium powinna koncentrować się na wyłonieniu naukowców wybitnych, dlatego zastosowane kryteria muszą silnie premiować jakość ocenianych osiągnięć naukowych, a nie ich ilość. Istnieje pilna potrzeba radykalnej reformy procesu oceny wniosków złożonych w tym konkursie; pożądane byłoby zaprojektowanie go w sposób zbliżony do procesu ewaluacji w programie START FNP.

IV. Kwestie etyczne

Kwestia przestrzegania zasad etyki w nauce nie jest w Polsce wystarczająco uporządkowana. Główne problemy to: plagiaty w pracach naukowych i dokumentach awansowych, nadużycia w procedurach awansowych, nierzetelność naukowa (w tym fabrykowanie wyników), nierzetelność w ustalaniu

współautorstwa publikacji. Nieznana jest jednak skala tych zjawisk oraz ich najczęstszy charakter. Komitet postulował wypracowanie kompletnego i skutecznego systemu wykrywania, badania i karania nadużyć. Należy rozważyć powołanie Rzecznika Etyki w Nauce przy MNiSW oraz centralnego rejestru nadużyć. Bardzo ważne jest wprowadzenie systemu ochrony sygnalistów.

V. Współpraca z międzynarodowymi odpowiednikami KPN

W listopadzie 2019 r. KPN zwrócił się do MNiSW z prośbą o wyasygnowanie środków na udział w spotkaniach *European Councils for Science, Technology, and Innovation Policy*. Jest to cykliczne spotkanie przedstawicieli organów doradczych ministerstw nauki i szkolnictwa wyższego w Europie, które służy upowszechnianiu dobrych praktyk doradczych, a także dzieleniu się wiedzą i informacjami o istotnym znaczeniu w kontekście doradczym. Spotkania i związana z nimi komunikacja służą również wypracowywaniu mechanizmów wpływania na kształtowanie polityki naukowej na poziomie europejskim. Polska jest jedynym krajem członkowskim EU, który dotychczas nie był reprezentowany w pracach tego ciała. KPN z przekonaniem rekomendował udział przyszłych Komitetów w tym mechanizmie.

Dr hab. Stanisław Czekalski

Prof. dr hab. Janusz Gołaś

Dr hab. n. med. prof. IPCZD Wiesława Grajkowska

Prof. dr hab. inż. Andrzej Jajszczyk

Prof. dr hab. Barbara Klajnert-Maculewicz

Dr hab. inż. Krzysztof Leja

Dr hab. Natalia Letki

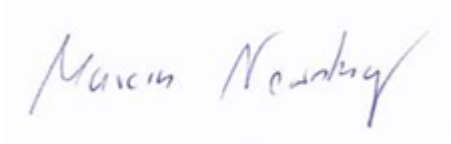
Prof. dr hab. Jacek Łęski

Dr hab. Marcin Nowotny - przewodniczący

Prof. dr hab. Jerzy Szwed

Prof. dr hab. Tomasz Żylicz

W imieniu Komitetu Polityki Naukowej

Dr hab. Marcin Nowotny